

באלכסון דייקא. ואילו היה רואה שבכת"י הרמב"ם ועדות בנו מבואר בהדיא שהקנים היו באלכסון וודאי שלא היה כותב כן. והיה כותב בפשיטות שכן הוא לכו"ע, בלי שום מחלוקת.

ג] וע"כ מסיק, דעל כרחק מה שמקובל בתפוצות ישראל לצייר את המנורה בעיגול שורשו בטעות. ומשער דהוא נובע מהא דמצויר כן על קשת הניצחון ברומי, שציווה טיטוס הרשע לחקוק לזכר נצחונו על היהודים, ושם חקוק המנורה בעיגול.

ומשום כן מעיר שמן הראוי לשנות זאת בכל המקומות אשר משתמשינ בצורת המנורה, שיש ליתן זכר למנורה שהיתה במקדש, ולא ליתן זכר לציור שצייר הגוי, שנועד להשפיל את ישראל. עכת"ד.

אמנם לענ"ד יש לדון במקצת הראיות, ויש הרבה מקום לקיים את מנהגם של ישראל עד הנה – שקני המנורה היו עולין בעגולה. ונסדר את הדברים לפני הלומדים, כתלמיד הדין לפני רבותיו. [ונציין שהרבה מן המראי מקומות שנביא במאמרינו, הובאו בדברי האדמו"ר זצ"ל. ברם נראה שממקורות אלו ניתן להסיק באופן שונה, וכפי שנפרט].

ב. מהו המקור למנורה המקובלת בישראל (קנים עגולים)

ונתחיל בדברי האדמו"ר זצ"ל המשער דהא דמקובל בישראל לצייר את המנורה בעיגול מקורו בציור שעל "קשת טיטוס". ונראה לכאורה שקשה לומר כן, דבאמת צורה זו דמנורה – בקנים עגולות היתה נפוצה בכל תפוצות ישראל במקומות שונים, כת"י ספרדים ואשכנזים – האם כולם מקור א' להם – קשת טיטוס, אתמהה'.

ובפרט שבדורות קדמונים ביותר כבר מצאנו שנהגו לצייר את המנורה בעיגול, וכפי שנראה לעין כל בפסיפסים שונים בבתי כנסיות מתקופות התנאים [כגון בגליל או ביהכנ"ס שלום על ישראל ביריחו], בדורות שהיו קרובים ביותר לתקופת החורבן. ובוודאי מסתבר יותר שציירו את המנורה כפי שהיה מקובל להם מאבותיהם, [דהרי המנורה היתה נראית לכל ישראל, ואף לישראלים שלא נכנסו למקדש, (כמפורש בחגיגה כו:)], ולא ציירו צורת המנורה כאותה קשת שחקקו הרומאים באיטליא, ומסתבר שבני אר"י לא ראו קשת זו מעולם².

1. ואין להשוות זאת לציור הלוחות בעיגול למעלה, ששורשו מאיזה פסל גוי (שפסלו עומד כיום בשווייץ) ובניגוד לדברי חז"ל. דשאני התם דהמדפיסים – הגוים – ציירו ציור זה בשער הספרים שהדפיסו, ומשם נפוץ אצל ישראל ביחד עם התפשטות הדפוס. ובכל זאת בהרבה מקומות עדיין מצוי לצייר כפי שמובא בחז"ל. משא"כ צורת המנורה נפוצה אצל ישראל הרבה לפני התפשטות הדפוס, ובמקומות שונים, שקשה לשער שכולם נטלו צורה זו אחד מהשני. ובוודאי יש להסיק שאצל כולם היה מקור קדום יותר שקני המנורה היו עולם בעיגול. וכנראה שזאת היתה להם מסורת אבותיהם.

2. ושמעתי דוחין זאת, שבכוונה ציירו את המנורה שלא כדוגמת מנורת המקדש, מאחר שע"פ הדין (ר"ה כד.) אסור לעשות מנורה כדוגמת מנורת המקדש, והם החמירו יותר, שאף לא לצייר כן. ובוודאי זו דחייה בעלמא, ומלבד שניכר שהציירים בפסיפסים לא היה ת"ח כי"כ – דהרי פעמים רבות ציירו צורות שונות המנוגדים להלכה, כגון דמות ארבע חיות דלמעלה כדו'. מ"מ לקושטא

ואגב, סיפר לי ידיד, שבשנה שעברה (תשנ"ח) ביקר בתערוכת מנורות שהתקיימה במוזיאון מסויים, ובדק ומצא שכל המנורות כולם, מכל התקופות ומכל הארצות³, היו בעיגול. [אף אי נימא שלא דקדק לעיין, ולא הבחין באיזה מנורה א' או שנים שהיו באלכסון, מ"מ רובא רובא דמינכר היו מנורות עגולות]. וקשה מאד לשער שכולם נטלו ממקור א' – קשת טיטוס.

ולא עוד, דנשתייר בידינו ציור המנורה מזמן הבית ממש! [ה"ה ברובע ההרדיוני בעיר העתיקה בירושלים, בבית השרוף], ואף שם מצויר המנורה בקנים עגולות.

זאת ועוד, ישנה מטבע מסוף תקופות החשמונאים עליה חקוקה מנורה, ואף הוא צורת קניה עגולות. בתמונת המטבע⁴ נראה בצד א' ציור מנורת שבעת הקנים בעיגול ומתחתיה הכתובת "מתתיה", מצידה הב' מצויירת שולחן המקדש [כולל הסניפין וכו'] והכתובת "אנטיגנוס".

הן אמת שאין כיתוב לציורי המנורות שבו מפורש שמנורות אלו מסמלות את מנורת המקדש ודמות אליה בצורתן, וכיון שכן אפשר לטעון שאולי ציירו איזה מנורה סתמית [כפי שהעיר לי חכ"א]. מ"מ טענה זו דחויה היא מכמה פנים. א' אם כלל ישראל נטל את המנורה – מנורת ז' קנים – ל"סמל" לציירו בבתי כנסיות, ובבתים, וע"ג מטבעות, הרי פשוט שציירו את מנורת המקדש, ולא איזה מנורה סתמית. ב' – והוא העיקר, דהרבה מן הציורים מובא המנורה בצירוף ציור שאר כלי המקדש, הארון או השולחן [וכן הוא במטבע הנ"ל] ומכאן מוכח להדיא שהכוונה לצייר את מנורת המקדש דוקא. ג. וכן יש להוסיף דבהרבה ציורים אף מצוירת המנורה עם הכפתורים והפרחים (וכגון בביהכנ"ס השרוף הנ"ל שיש שם קווים ועיגולים במקום הפרחים והכפתורים). וזה הרי הוכחה ברורה שהכוונה למנורת המקדש.

מכל הלין ניתן להסיק, שאכן היה מקובל בישראל במשך כל הדורות – ואף בדורות שעדיין ראו את המנורה שבמקדש והדורות הסמוכים להם, שקני המנורה היו עולין בעיגול. וע"כ, אף אם נודה דשיטת הרמב"ם היא דהמנורה עולה באלכסון, מ"מ

דמילתא, בוודאי שחומרא הנ"ל לא עמדה לנגד עיניהם. דמבואר בהדיא בפוסקים (ראה בנו"כ ובפתחי תשובה י"ד ס"ט קמא) שכל מה שאינו מעכב להלכה, הוה בכלל איסור עשיית מנורה. וכיון שצורת הקנים אינה מעכבת – דלא מצאנו בשום מקום בחז"ל שיקפידו על צורה מסוימת, [ואף להאדמו"ר זצ"ל הוויכוח הוא רק כיצד היתה המנורה באמת, אבל להלכה כו"ע מודי דכשר בכל גוונא] אי"כ אף מנורה עגולה ג"כ בכלל האיסור לעשות מנורה דוגמת מנורת המקדש, ולא הרויחו כלום בשינוי צורה זו. ועוד יש להעיר דאם כל המטרה היתה לשנות שלא יהיה כדוגמת מנורת המקדש, האם התאספו כל הציירים יחדיו והחליטו לצייר בעיגול, מדוע לא שינה צייר א' לריבוע, וא' לציורה בעיגול, וא' בזוית כזו וא' בזוית אחרת. ואם כולם ציירו בעיגול – כנראה שהיתה להם קבלה בזה.

3. המנורה שימשה כסמל יהודי בכל הדורות, ראה 'תורת העולה' להרמ"א שמביא שאף על מגינו של דוד היה מצויר צורת מנורה.
4. מופיעה בספרו של צבי שטאל 'אמצעי תשלום בירושלים לאורך 3000 שנה' עמ' 42.

ובעוד ספרים ואנציקלופדיות.

לגבי המציאות, מסתבר להכריע כשיטות החולקות (יובאו להלן) הסוברות דקני המנורה היו עולין בעיגול⁵. [ברם להלן נבאר שגם הרמב"ם לא פליג ולק"מ].

ג. המנורה שבקשת טיטוס

וכמו"כ יש להעיר, דאף אי נקבל את השערת האדמו"ר זצ"ל, דצורת המנורה המקובלת בישראל מקורה מהמנורה המצוירת על "קשת טיטוס", מ"מ אדרבה, ממנורה זו המצוירת שם אפשר להביא ראיה שכן היתה אכן נראת מנורת המקדש.

והיינו ע"פ המבואר בחז"ל (גיטין נו:ו) על טיטוס הרשע "מה עשה, נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרנותני והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה לילך להשתבח בעירו". הרי לנו שנטל את כל הכלים שהיו במקדש, ובכללם המנורה, עמו לרומי.

ואגב, מסופר גם ביוסיפון (מהדורת הומינר פרק צ"ה), שבא "יהושע הכהן... ועמו שני מנורות ממנורות הזהב אשר היו במקדש. אמנם לכאורה אין הכוונה למנורה שבה היו מדליקין את נרות התמיד, דע"פ חז"ל טיטוס נטל את כל כלי המקדש בעצמו וכו' [דבר אשר יוסיפון מתעלם לגמרי ממנו, כמו שלא מתאר את יתר עבירותיו] – ולא שנתנו לו ע"י איזה כהן. וע"כ הכוונה שם לסתם מנורות שהיו במקדש למאור, [או למנורות כפולות שהיו במקדש, כפי ששיער האדמו"ר זצ"ל].

ואשר על כן, אם היו בידי טיטוס את מנורת המקדש, והוא חרט על שער הניצחון ברומי ציור היהודים השבויים אשר נוטלים עמם את כלי המקדש, וביניהם מנורה, הרי הסברא נותנת שצייר את מנורת המקדש – אשר אכן היתה בידו, ולא איזה מנורה אחרת.

ואמנם, טענה צודקת יש נגד זאת, – וכפי שהביאה האדמו"ר זצ"ל – דהלא המנורה המצוירת שם אינה מתאימה לתיאור חז"ל [דאין לה רגלים, ועל בסיסה מצויר צורות ע"ז וכדו'] וע"כ שלא ציירה הרומאים בדיוק, ואין להביא ממנה שום ראיה.

אמנם באמת כבר יישבו החוקרים קו' זו. וההשערה היא שבשעה שטיטוס הוביל את הכלים עמו לרומי, נשבר בסיס המנורה בטלטולי הדרך (ראה גיטין שם שהיה סערה בים), וע"כ האומנים הרומאים תקנו את בסיס המנורה ע"פ צורה משלהם, ואילו חלקו העליון אין סיבה לומר שנעשה בה שינוי. [וכן נראה מן הציור, שבחלקו העליון מצוירים בליטות וקישוטים מעין כפתורים ופרחים, בעוד דבחלקו התחתון הבסיס מגיע גבוה מאוד – שלא לפי השיעורים שהוזכרו בראשונים, והדבר ניכר שחלקו התחתון עבר שיפוץ].

5. כוונתינו, דכמו שיש פלוגתות שונות בראשונים כיצד היתה צורת המנורה, אבל במציאות היה רק מנורה א' כשיטה א'. הי' לגבי פלוגתא כיצד עלו קני המנורה מסתבר לומר דהמציאות היתה כשיטת הסוברין בעיגול, כפי המקובל בישראל במשך כל הדורות.

אבל ההשערה שהרומאים ציירו מנורה אחרת לגמרי, או שציירו את מנורת המקדש שלא בדקדוק ובשינויים גסים עד כדי שינוי מוחלט של צורת הקנים, אינו מסתבר כלל, שהרי קשת טיטוס הוקמה לרגל מסע הנצחון, וכי איזה ניצחון מסומל בציוור איזה מנורה סתם, ולא את מנורת המקדש האמיתית שנלקחה בשבי ומסמל את ההתגברות על ישראל⁶.

וע"כ שפיר יתכן לומר שהמנורה המצויירת על קשת טיטוס היא אכן מנורת המקדש ורק בסיסה בלבד עברה שינוי.

ד. שיטת שאר ראשונים

ועתה נבוא להנחה הב' שהביא האדמו"ר זצ"ל, לאחר שהוכיח שדעת רש"י והרמב"ם דקני המנורה היו עולין באלכסון. דכתב שאילו היו המחברים בעל 'מעשה חושב' ובעל 'חכמת המשכן' (שכתבו שהקנים היו עולין בעיגול) רואים שיטות אלו, "היו גם הם כותבים שאין מחלוקת בזה, ולכונ"ע היו הקנים ביושר". ומסיק ש"אין חולק בדבר"⁷.

והנה נראה שיש לדון בזה, ויש להביא שיטות שונות בראשונים שמהם משמע שהקנים לא היו עולין ביושר.

ובתחילה נעתיק את לשון המע"ח, לאחר שהביא שסתימת לשון הרמב"ם מורה שהקנים היו בעיגול, ומסיק שם "והכי מסתברא, דבהכי הם דומים לגלגלי הרקיע הנושאים שבעה כוכבי לכת – שכנגדם הם בשבע נרות, כדאיתא בברייתא דמס' מידות" עכ"ל. הרי לנו סברא אלימתא לצייר את הקנים בעיגול דוקא, מאחר שהם רומזים על הגלגלים – אשר הם עגולים (האדמו"ר זצ"ל מציין מי"מ נוספים להוכיח שהגלגלים היו בעיגול).

ברם, האדמו"ר זצ"ל מבאר שם שכל זאת הוא רק לאחר שדייק בן מסתימת הרמב"ם, וע"כ לאחר שהוכיח שהרמב"ם אינו סובר בן "בטל היסוד ובטל הבנין" (כן הוא במקור).

אמנם יש להעיר בזה, דבאמת דמיון זה, דקנים רומזים על הגלגלים אינו ענין לדיוק ברמב"ם, ודמיון זה נמצא הרבה בדברי הראשונים וכגון ברבינו בחיי, בספר

6. וראיתי לר"י וינפלד – דפוס אשכול (הערה זו ראיתי בספרו של ר' חיים קרויס טהרת השבת ח"ג, אמנם יתכן שמביא זאת בעוד מקומות) שמעלה השערה שקני מנורת המקדש נתעקמו בדרך, וברומי, כאשר שיפצו ותיקנו את המנורה, יישרו זאת לפי הכנתם ועשו אותו בעיגול – אף שבמקדש היה עולה באלכסון. וכן ציירו זאת על השער, כיון שסו"ס זו היא אכן מנורת המקדש. מי"מ השערה זו לא תתכן ע"פ המציאות. שהרי מובן לכל, שקנה שעולה באלכסון קצר יותר מקנה שעולה בעיגול. ואם עיגלו את קני המנורה, שהיו ישרים במקורם, לא היו הקנים מסתיימים למעלה בשווה עם הקנה האמצעי. ופשוט הוא.

7. ויש להעיר, לשיטת האדמו"ר זצ"ל שאין חולק על רש"י והרמב"ם, אי"כ מיהו זה היזולתוי שמביא הר"א בן הרמב"ם [יובא לקמן] וצ"ע.

'תולדות יצחק' (לר' יצחק קארו) ובספר 'עקידת יצחק', [וכן מצוטט ג"כ בתורת העולה לרמ"א, (אלא שהרמ"א עצמו נוטה מדרך זה)], שכתבו בהדיא שז' הנרות מרמזין על ז' כוכבי לכת, ונר האמצעי מרמז על גלגל החמה. וביותר מבואר הדבר באברבנאל, שכתב בהדיא שהמנורה רומזת על ז' הגלגלים. [היינו דבראשונים הנ"ל מבואר רק דרומזים הנרות על הכוכבים (ומוזכר רק גלגל חמה), ואילו באברבנאל מוזכרים הגלגלים].

והנה הראשונים הנ"ל בהמשך דבריהם מבארין דהכפתור רומז לדבר פלוני מפני שהוא עגול, והגביע רומז לדבר אחר, מפני שיש לו בית קיבול. ומאידך כיצד הנרות דומים לכוכבים לא נתבאר כלל. [והנה בפשטות יש לדחות דמפני שהנרות מאירין ככוכבים, לכן הם דומין להם. אמנם לפי מה ששמע מן הראשונים שדימו זאת לגלגלי הכוכבים, יש לתמוה].

אמנם לדברי המעשה חושב מתבאר הכל על נכון, דכיון דהקנים היו עולין בעיגול, הרי הם ממש כצורת הגלגלים, והנרות הקבועין בקנים הם ממש כדוגמת הכוכבים הקבועים בגלגלים. ועכ"פ מצאנו שפיר מקור מדברי הראשונים לדברי המע"ח, שיש להשוות את הקנים לגלגלים. ומובן שפיר מדוע שהסיק המע"ח, שהקנים היו עולין בעיגול.

ויש לציין עוד, שיש לדייק מעוד שיטות בראשונים, שהקנים לא עלו באלכסון. דהנה הבכור שור, וכן החזקוני (פרשת תרומה) מבארין שניהם דמטרת הגביעים שהיו על הקנים – לקבל את השמן שנשפך מן הנרות. והנה בשלמא אם הקנים היו עולין בעגולה, ולמעלה כבר היו זקופין, נמצא שהגביעים, שהיו בחלק העליון, היו עומדים ביושר, ויכלו לקבל את השמן. אבל אי נצייר את הקנים באלכסון – וכפי שהוא בציור הרמב"ם – הרי אף הגביעים ג"כ עמדו מוטיין באלכסון – כפי שהוא בציור שם – א"כ לא יכלו לקבל את השמן הנשפך, דהרי מיד ישפך השמן חוצה.

הרי לנו שיטות נוספות בראשונים, ששמע מדבריהם שהקנים לא היו עולין ביושר⁸.

ה. שיטת הרמב"ם

ועתה נבוא להנחה העיקרית בדברי האדמו"ר זצ"ל, דשיטת הרמב"ם מבוארת בהדיא דהקנים היו עולין באלכסון.

והנחה זו מתבססת על ב' הוכחות. א' דנתגלה כתי"ק של הרמב"ם בעצמו בפירוש המשניות, ושם צייר הרמב"ם בעצמו את קני המנורה כשהם עולים באלכסון. [וכן

8. וכאן המקום להעיר, שראיתי מצוירים בחומשים שונים את המנורה לשיטת הרמב"ם. ושם נראין הקנים עולים באלכסון, אבל החלק העליון – שבו הגביעים וכו מתעקם בזוית, ועולה ביושר. וזה טעות גמור. דהרי מקור הרמב"ם הוא מן המצויר בכתב יד קדשו – וכדלקמן – ובכתי מצויר כל הקנה באלכסון – אף החלק של הגביעים [והגביעים אכן מצוירים נוטים על צידם]. וכן בלשון ר"א בן הרמב"ם מבואר שהיה "ביושר" ולא בזוית עקומה.

בכת"י עתיקים על ספר היד החזקה ג"כ מופיע ציור הקנים באלכסון]. ב' לשון ר' אברהם בן הרמב"ם, שכתב בהדיא בפירושו על התורה "ששת קני מנורה... נמשכים מגופה של מנורה לצד ראשה ביושר, כמו שצייר אותה אבא מרי ז"ל, לא בעיגול, כמו שצייר אותו זולתו".

אמנם לענ"ד אין מאלו שום ראיה לשיטת הרמב"ם, ומכמה פנים.

א, כפי שהרגיש בזה האדמו"ר זצ"ל בעצמו, והעיר ע"כ "אולי היה מקום לומר... שהרמב"ם צייר כן להקל על הציור". וכן מסתבר, דהרי לצייר ז' קנים עולין בעיגול בשווה צריכה אומנות, וע"כ צייר זאת בקו ישר, שקל יותר.

ב, דהרמב"ם בספרו לא בא לתאר עובדות וסיפורים, כי"א את הנוגע להלכה בלבד. וע"כ היות דע"פ הלכה אין מעכב ואין משנה כיצד היו הקנים עולים. דלא מצאנו שום מקום בחז"ל או בראשונים "קפידא" על נושא זה. (וכל הויכוח במאמר זה כיצד היה אכן צורת המנורה, אבל להלכה כ"ע מודי שאין זה מעכב), ע"כ לא טרח הרמב"ם לצייר את הקנים כפי שיהו באמת – בעיגול, כיון שבמילא אין זה משנה להלכה, וצייר אותם באלכסון.

ג, והוא העיקר, דהרמב"ם עצמו כתב בהדיא (בפירוש המשניות, מנחות פ"ג משנה ז) כהסבר על הצורה שצייר זול"ל "ואני מצייר עכשיו הצורה הזאת שהגביעים צורת דבר משולש והכפתור עגולה והפרח חצי עגולה כדי שיהיה קל להצטייר, שאין הכוונה בצורה הזאת להודיע בה צורת הגביע על אמתתו לפי שכבר בארתי אותו לך, אבל הכוונה להודיע בה מספר הגביעים וכפתורים והפרחים ומקומותם והשיעור הנשאר מעמוד המנורה שאין בו שום דבר".

הרי לנו דברים ברורים, שהרמב"ם עצמו כתב בהדיא דמצייר את הגביעים רק כעין משולש הכפתור כעין עיגול וכו', אף שאין זה צורתם האמיתית המדויקת, מאחר שאין בכוונתו להמחיש בציור זה את המנורה, ואינו בא אלא לצייר באיזה מקום במנורה עמדו הפרחים והכפתורים וכו', ואיזה מקום היה ריקן⁹.

א"כ לכאורה פשוט לכול, שאין להביא שום ראיה מציור הרמב"ם, כיון שהרמב"ם הודיע לנו מפורשות שאין הציור מדויק, ולא בא אלא להמחיש את היחס בין מקום הקישוטים למקום הריקן ותו לא. וא"כ גם פשוט שאין להביא מכאן שום ראיה על צורת הקנים.¹⁰

9. וכאן יש להעיר על שכתב האדמו"ר זצ"ל לדייק מציור זה של הרמב"ם שהגביעים היו הפוכים – נגד שאר ראשונים, (וכפי שהעיר בעצמו), והאריך בהסברים שונים בטעמו של דבר. – הגם שמבואר להדיא בדברי הרמב"ם שציור זה סמלי בלבד, ולא בא לתאר את צורת הגביעים.

10. ויש להוסיף, דהאדמו"ר זצ"ל נקט בפשיטות, דאילו היה המעשה חושב רואה את ציור שצייר הרמב"ם, וודאי שהיה חוזר בו. והנה אף שמסתבר הדבר שלא ראה את כת"י הרמב"ם בעצמו, מי"מ יש לציין שברוב כת"י העתיקים של היד החזקה נמצא ציור הקנים באלכסון [שהרי המעתיקים העתיקו איש מאיש עד כת"י הרמב"ם] – כן ראיתי מציינים ברמב"ם דפוס פרענקיל, ורק מקצת כת"י

ועתה נביא לראיה השניה בדברי הרמב"ם – דברי בנו ר' אברהם, דהאדמו"ר זצ"ל (וכן מובא בעוד מחכמי זמנינו) הבין דדבריו "ביושר... ולא בעיגול" סובב על צורת הקנים עצמם שהיו ישרים ולא עגולים. אמנם לענ"ד כוונת הר"א בן הרמב"ם מתפרשת באופן אחר לגמרי.

ונקדים, דדעת האבן עזרא (תצוה כו, כא) שהנרות לא עמדו בקו ישר סביב הנר האמצעי, אלא כחצי עגול סביבו. וכן היא דעת הילקוט (ריש בהעלותך, והובא בדברי האדמו"ר זצ"ל) דהקנים היו סובבין לקנה האמצעי "כמין עטרה". והיינו כעין פמוטים שלנו שכל הנרות הם סביבות הנר האמצעי בעיגולו.

והשתא יובן שפיר, דהר"א בן הרמב"ם בא לפרש שהעיקר כדעת הרמב"ם [ועמו רוב ראשונים] שהקנים עמדו סביב האמצעי בקו ישר, ולא בעיגול – כשיטת הילקוט. ואינו סובב כלל על צורת הקנים.

[אגב, כאשר אמרתי פירוש זה בדברי הר"א בן הרמב"ם להגאון ר' יעקב גרינוואלד שליט"א, אמר לי שאכן מסתבר יותר לפרש כן בדברי הר"א, שכן לשון "נמשכים מגופה של מנורה לצד ראשה ביושר" מתאים יותר לומר שהקנים היו בקו ישר. משא"כ לפירושו של האדמו"ר זצ"ל, הלא הקנים לא היו כלל ביושר, אלא עולין באלכסון" (כפי שהוא באמת לשון רש"י)].

ולאור הדברים יש להסיק שאין שום הוכחה מלשון הרמב"ם או מצירורו שהקנים היו באלכסון דייקא. וא"כ אין לנו שום צורך לומר שהרמב"ם סבר אחרת מהמקובל בישראל בכל הדורות, וכפי שמשמע מן הראשונים, ואף הרמב"ם סבר שהקנים היו עולין בעיגול.

ו. שיטת רש"י וסיכום

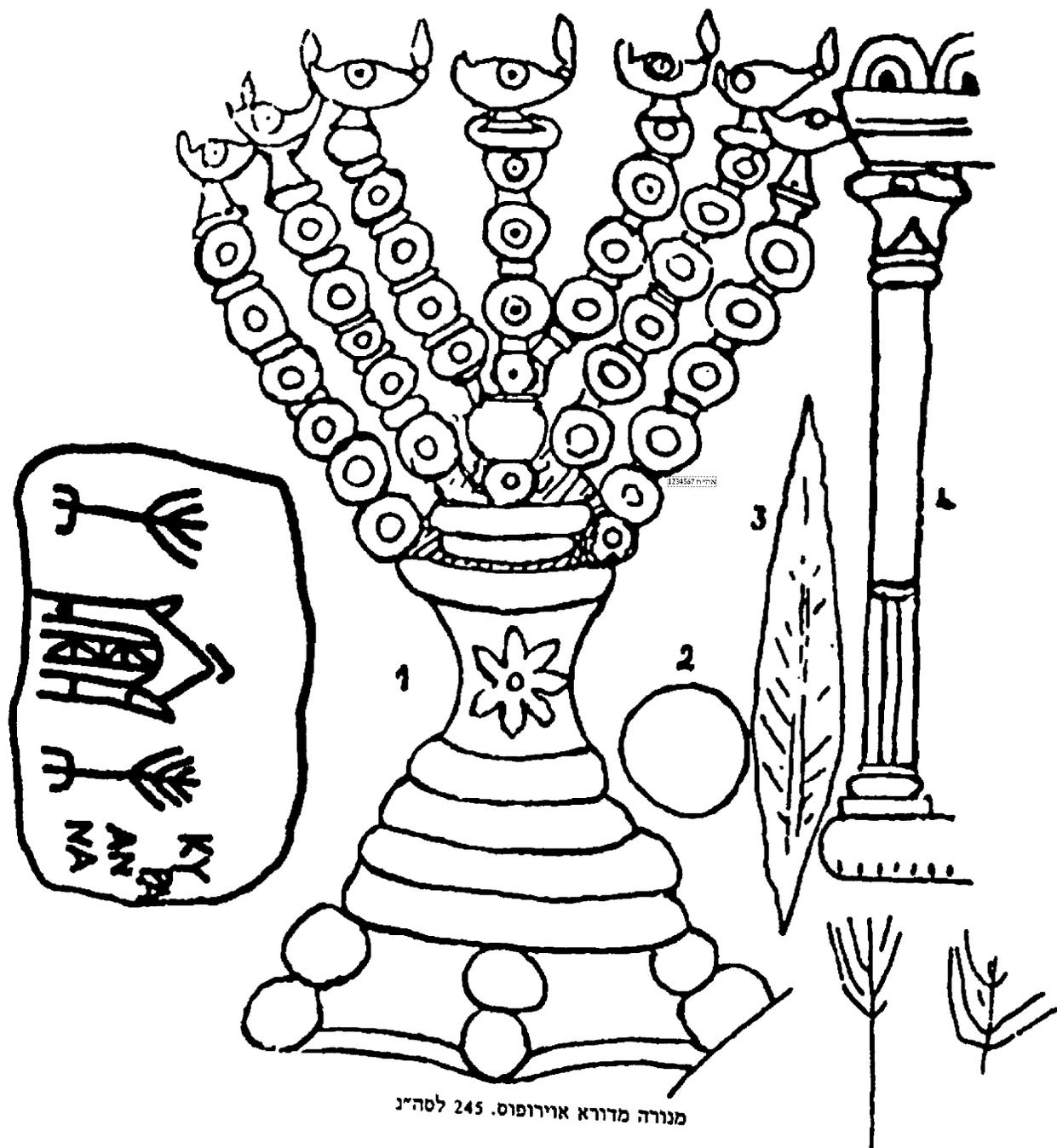
ועתה, לאור כל האמור, ששיטת כל הראשונים – כולל שיטת הרמב"ם – מתפרשים היטב שקני המנורה היו עולין בעיגול, א"כ נראה לנו לדחוק אף בשיטת רש"י כן. ואף דרש"י כתב בהדיא דהקנים היו עולין באלכסון, [ואף ה'מעשה חושב' (הסובר ברמב"ם שהקנים היו בעיגול) מבאר דרש"י והרמב"ם חולקין]. מ"מ נראה דיש לדחוק בכוונתו, דהא דכתב "באלכסון" אין הכוונה אלכסון ישר, אלא לאלכסון עגול. ובא רק למעט שלא נימא שקני המנורה היו עולין בזווית כלפי מעלה, [כמו קנה של זרוע, כעין אות L הלטינית] וע"כ כתב באלכסון, שהיה בקו א'.

כ"ז כתבנו, כדי ליישב את שיטת רש"י עם שיטת שאר ראשונים. אמנם מודים אנו שהוא דוחק. אמנם עכ"פ שיטת רש"י יחידאה בדבר זה.

"תקנו" את הצירור בקנים עגולים (ואף זה הוכחה, שכן היה מקובל בכל תפוצות ישראל, וע"כ מלאו ידם אף לשפץ כן ברמב"ם) ומסתבר ביותר שאף לפני המעי"ח הגיע כתיי עם צירור קנים באלכסון, ואעפ"כ לא ראה מזה שום ראיה ושום הוכחה לשיטת הרמב"ם, וכתב בפשיטות דהרמב"ם סתם הדבר, ומסתמא היו בעיגול.

לסיכום: הוכחנו במאמר זה שהמקובל בישראל במשך כל הדורות, ואף הדורות שראו את המנורה עצמה, שהמנורה היתה בקנים עגולות. ואף מדברי שיטות שונות בראשונים, שהשוו את הקנים לגלגלים, ועוד שיטות, משמע כן. וכן הוכחנו שאין שום הוכחה ברורה בשיטת הרמב"ם דהקנים היו עולין באלכסון דוקא, וא"צ לומר שהרמב"ם סבר אחרת מהמקובל בכל ישראל.

לאור הדברים, וודאי שיש מקום לקיים מנהג ישראל לצייר את המנורה כן ללימוד התלמידים, ואין שום צורך לשנות את המורגל לנו מאבותינו.

הרב נחום גרינוואלד

קני המנורה כיצד היו?

תגובה

קני המנורה: מבוא.

לפני כמה שנים דן כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש נ"ע אודות ציור קני המנורה שבמקדש. על פי רישום של צורת המנורה שנמצא בכתב יד קדשו של גדול המחברים רבינו הרמב"ם בפירוש המשניות (מנחות פ"ג מ"ז, מהדורת ותירגום הרה"ג יוסף קאפח), וכן על פי דבריו המפורשים של רבן של ישראל – רש"י, בפירושו על התורה (תרומה כה, לב ד"ה יוצאים מצדיה לכאן ולכאן באלכסון) הוכיח כ"ק האדמו"ר נ"ע¹, שהציור הנפוץ, בספרי עזר לילדים², ובציורי מנורות בבתי כנסת וכיוצא בהם, של מנורה המקדש בת קנים עגולים אין לו בסיס קדוש במקורות ההלכה. לפי דברי הרמב"ם ורש"י הנ"ל ברור בעליל שקני המנורה ישרים היו ונמשכו באלכסון כלפי מעלה. ויש לציין שאין זה חידושו של כ"ק האדמו"ר, כבר קדמו בכך חכמי תורה אחרים³ שהבינו כך בפשיטות וכן אף הבינו בפשטות בציור הרמב"ם במהדורת פרנקל של ספר עבודה.

יתר על כן הסביר כ"ק האדמו"ר נ"ע, שיש לשער, שהציור של קני המנורה עגולים, הוא, אל נכון, חיקוי של ציור המנורה ב"שער הנצחון" של טיטוס ימ"ש, המתאר ומנציח את העלבון של הגולה אשר הגלתה טיטוס הרשע מירושלים לרומא, ששם הוקם ועומד השער הנ"ל עד היום הזה. בציור ההוא, קני המנורה עגולים הם, ומרומא יצאה אפילה להאפיל על ציור המנורה כפי שהוא מאיר ביושר – באורה זו תורה. מכיון שכך, הציע כ"ק אדמו"ר נ"ע שמן הראוי שבמקום לחקות ציורים ממקורות זרים ועוינים, יש לצייר את המנורה כפי שצורתה מפורשת אצל חכמי ההלכה.

ובמאמרו של הרב יאקאב דלעיל בא להוכיח שיש מקום לקיים הציור "המקובל בישראל" שהוא הוא הציור הנכון, ולדחות את הציור של קנים באלכסון. ועל ארבעה יסודות כלליים הוא נשען:

– רוב ציורי ותבניות המנורות הנפוצים עשויים בקנים עגולים. ושכן נמצא במוזיאון מסויים שכל המנורות של כל הדורות והמקומות המוצגים שם הן בקנים

1. בנוסף למה שציין הר"י יאקב ללקויש חכ"א ע' 168, יש לציין גם ללקויש חכ"ז ע' 200 ששם חזר לדון בנושא, ועיין בהמשך שנביא דבריו שם.
2. הציור הנפוץ ביותר הוא בוודאי ציור המנורה הנדפס במסכת מנחות צח, ב, מהדורת ווילנא.
3. ראה דברי הרב קאפח בפירוש המשנה שם. ובתו"ש נספחים לפ' תשא.

מעוגלים. ובכן מסתבר, שכך אכן הי' מקובל אצלם שכך הי' במקדש. זאת ועוד, כך הוא הציור במטבע עתיקה מימות מלכי החשמונאים ובתחריט מימות הבית.

– מסתבר לדעתו, שהציור על שער טיטוס הוא אכן ציור המשקף באופן נאמן את מנורת המקדש, כי הרי מטרת הציור היתה למען להשפיל את הגולים הצועדים במסע הנצחון, ובוודאי הוא אפוא חיקוי נאמן למקור.

– מחדש שקיים שיטות אחרות בראשונים הסוברים שקני המנורה היו עיגולים, ואם כאן יש לפסוק כמותם.

– שירטוטו של הרמב"ם מהמנורה [למרות שזה בגוף כתב יד קדשן] אינו מדוייק, ובכן אין להסיק משם בנוגע ציור קני המנורה אם היו עגולים או לאו.

כעת נעבור לדון בפרטיות לפי סדר דבריו, ונבאר בעזוהשי"ת שבוודאי רק על דעת (וציור) הרמב"ם ורש"י יש לסמוך.

א. המנהג כהוכחה – היתכן?

(א) בפרק ב' מאריך להוכיח שלמרות השערת האדמו"ר נ"ע שהקנים העגולים נובעים מ"שער הנצחון" של טיטוס, הרי צורה זו של המנורה בקנים עיגולים נפוץ בכל הדורות והחוגים, האם נאמר שכולם לקחו זאת מטיטוס?

יתר על כך, מצינו כבר תחריט מנורה בקנים עיגולים מזמן הבית [ברובע ההרדיוני], וכן הוא בפסיפסים שונים בבתי כנסיות כבר מתקופת התנאים וכן במטבע משלהי ימות החשמונאים.

ראשית יש להעיר ענין כללי. בכלל אין להסתמך הרבה, אם בכלל, על תחריטי קיר וציורי בתי כנסיות כעל דבר שמשקף איזה מנהג מקובל עתיק יומין⁴. כי הרי רוב התחריטים הללו מעולם לא הי' דעת חכמים נוחה מהם⁵, ובכל זאת לא חדלו מלצייר! והם נעשו, לרוב בידי אנשים בעלי חוש באמנות וצורפי זהב וצורפי כסף, שלא ניכר בעבודתם שהי' להם איזו קבלה מסויימת או שעיינו ברמב"ם לדעת כיצד יש לצייר צורת המנורה וכדומה⁶.

4. הר' יאקאב מביא משלהי חגיגה שכל ישראל ראו את המנורה, אך שם רק כתוב ש"מגביהין אותו [השלחן] ומראין בו לעולי רגלים הלחם הפנים". אך מנורה מאן דכר שמייה? והנה ידועה המחלוקת אם המנורה לאורכו של הבית עמדה מן המזרח למערב או מן הצפון לדרום (ראה מנחות צ"ח, ב; רמב"ם וראב"ד הל' בית הבחירה פ"ג הי"ג), והנה לפי השיטה שמן מזרח למערב היתה המנורה עומדת, כמובן שקשה הי' לראותה מבחוץ אם לא הרימוה להראותה. וכדאי להעיר מיומא נד, א יבשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה. ואם כן מנין לו בבירור שכל ישראל ראו את המנורה – כך שכל הציירים קבלו הדבר במסורת?

5. ראה ב"י יו"ד סי' קמ"א שמביא בשם האי"ז שלא יהא שום דבר חוצץ בינו לבין הקיר, וראה שו"ע או"ח סי' צ' ס"ג בנוגע בגדים המצויירים בבית הכנסת ובמחזוריים שהם נגד ההלכה ראה יומא שם, תוס' ד"ה כרובים.

6. ועיין בהערה ו שאמנם הר' יאקאב מורה בעצמו, לענין אחר, שהם עשו ציוריהם שלא כהלכה והיפוך הדין – ולא הרגיש שאם זה נכון, הרי אינם ברי סמכא כלל, בשום פרט!

יתר על כך, הלא כל המנורות הללו עשויות לפי תבניות שונות ומשונות, ובכן מאיפה ניתן להחליט שדוקא בפרט זה, צורת העיגול שלהם – הם משקפים את מנורת המקדש? וכלום נביא ראיה מהם, שמכיון שאין בשום מנורה בסיס הדומה למקדש שכלם הי' להם מסורה כזו? והרי רובם אין להם גביעים וכפתורים – ולמה אין מכאן ראיה שלא ניסו בכלל לחקות מנורת המקדש? והגע עצמך, בהמשך מנסה הרב הכותב הנ"ל לטעון שצורת הרמב"ם בלתי מדוייקת: דהיינו שלמרות שהרמב"ם שינה מכל הציורים הנפוצים, וצייר המנורה שלו בקנים ישרים כדוגמא להלכה ממש, בכל זאת, הרי לדעתו, כלל לא דייק בכך; אך ראה זה פלא, הרמב"ם הדייקן העצום לא דייק, ואילו כל המציירים והאומנים האלמוניים והדמיוניים הם דוקא כן דייקו בכך...! אתמהה!

אין ספק לדעתי שהסיבה הפשוטה שרובם ציירו הדבר המנורה בצורה כזו. ברור שכדבר מושך את העין, מנורה עם קנים מעוגלים יותר מושכת ויותר אומנותית כשהיא בצורת קשת כ-U מאשר בצורת V. ולכן לא סיגלו לעצמם מנורת ההלכה, אלא מנורה הדמיונית והציורית, ואין בכך הוכחה כלשהי.

דוגמה לכך: הציור הנפוץ של הי"ב שבטים שבבתי כנסיות ואצל מלמדי תינוקת, מציירים לשבט יששכר צורת חמור למרות שזה נוגד את דברי המדרש המפורש (במדב"ר פ"ב ז'): "יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח על שם (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים" וב"דרשה לחתונה" לרמב"ן (כתבי הרמב"ן ח"א ע' קל"ז) מסביר יותר: "מפני שהיו בקיאים בחשבון תקופות ומזלות". והאם נצטרך לומר שיש לנו לנקוט שציירו כפי "המקובל בישראל", ושכך הי' מקובל אצלם מזמן המדבר ויציאת מצרים, למרות שזה נגד המדרש?!

ב) על משקל דבריו (בהערה 1) בנוגע הליחות ש"בהרבה מקומות עדיין מצוי לצייר כפי שמובא בחז"ל". (ולא ציין איפה ראה ציורים כאלו), הרי כך הוא נכון לגבי המנורה, שכפי שברור מהצילומים המצורפים למאמרי, הרי מצינו ומצינו כמה ציורים עתיקים מאד שהמנורה מצויירת בהם באלכסון וישר.

ואם מישהו יבוא ויטעון: הרי רוב הציורים מכריעים את המיעוט? התשובה לכך. שבכגון דא אין זה נכון, כי בדרך כלל ההגיון הוא, שאם מישהו חורג מן הרוב והוא

7. וכאן אי אפשר לו לתלות הדבר, כמו שהסביר בהערה 1 בנוגע ציור הליחות בעיגול, שזה בגלל המדפיסים הגויים. כי מה ולמדפיסים לציורי שבטי הי' ותמוה לי שכותב: "ובכל זאת בהרבה מקומות עדיין מצוי לצייר כפי שמובא בחז"ל". ולא מציין לזה שום דוגמא. ועדיין תמוה אם המציירים ברי סמכה, כיצד זה קרה שיהודים ציירים לא תיקנו את העיוות? אלא פשוט הוא, כפי שהוא עצמו מעיד, כי הם לא היו למדנים או ידענים, ולא ידעו כלל את הסוגיא בבבא בתרא (יד, א), כשם שלא ידעו את המדרש בנוגע שבטי הי'. ראי' לדבר, שדבר בולט ביותר הידוע לבן חמש למקרא לא חיקו אפילו ציירים עמי הארצים, היא דיוקן המזוייף של משה רבינו עם קרניים מאותו ציור, הנובע מפירוש מוטעה ומגושם של הכתוב (תשא בסופו) "כי קרן עור פניו שתירגומהו קרן" מלשון קרניים כפשוטו (ועיין רשיי שם ואכ"מ). כי הכל ידעו שזה מסולף, אך כשזה הגיע לדברים מדרשיים שלא היו ידוע לציירים ציירו לפי דמיונם בלבד.

יוצא מן הכלל בוודאי יש לו סיבה ונימוק מיוחדת למעשיו, שכן מכיון שאינו נגרר, בלי דעת ובדרך ממילא, אחרי הרוב – בהכרח שיש לו סיבה טובה לעצמאותו ומקוריותו. כי אחרת למה ישנה מן הכלל? ובדרך כלל במקרים כאלו, יתכן הי' לומר ולהסביר שאולי הושפע צייר זה מציורי נוצריים למשל; אך הלא כאן במקרה של המנורה – הסבר זה לא יתכן, כי לא מצינו צורת מנורה אלכסונית כלל אצל הגויים, (ומנורותיהם בדרך כלל, היו כעין פמוטים של שבת שלנו, כשהקנים יוצאים מכל צד וראה להלן מדברי יוסף בן גריון), וממילא מוכרחים אנו לומר, שכך הי' לו להצייר היוצא דופן, שצייר את המנור בקנים אלכסוניים, מקור נאמן מדת ישראל דוקא, שבשל כך שינה מהכלל⁸.

ב. "אני ראיתיו ברומי".

וכעת נשובה להנקודה השניה שמעלה הרב הכותב שם. שכבר מצינו לפני הציור של טיטוס מנורות עם קנים עגולים, הרי מכאן שלא תלויים במנורת טיטוס כלל ומסתבר אפוא, לדעתו, שהציורים הללו מהווים אכן חיקוי למנורת המקדש.

ראשית כל יש להבהיר, שברור ששיטת האדמו"ר נ"ע לא התחילה ומיוסדת רק על ההשערה של חיקוי כל הציורים ממנורת שער טיטוס; אלא תחילת יסודו הוא שיטת רש"י והרמב"ם – שכל בית ישראל נשען עליהם – וברור, כאור השמש, שלאורם הבהיר אנו פוסקים והולכים. ומעתה אפילו לו נקבל, שנדחה תלותם של כל הציורים של הקנים העגולים – במנורת טיטוס, כפי טענת הר' יאקאב, הרי עדיין המסקנה בתוקפה עומדת: שהציורים הללו אין להם מקור בהלכה ובפשט. (ולהלן אדון בדבריו על שיטות אחרות בראשונים).

וכל מה שחפץ האדמו"ר נ"ע להדגיש הוא: שמנורת בת קנים עגולים אינה משקפת את גישת היהדות, אלא דוקא גישת מנורת טיטוס⁹, ושלכן מובן ומוכרח שיש לחזור אל המקורות. ואכן כך ביאר האדמו"ר זצ"ל בעצמו במקום אחר ומאוחר יותר (לקו"ש חכ"ו ע' 200) שיתכן שאף מנורת טיטוס הי' חיקוי למנורה אחרת שהגיעו מארץ ישראל, אך אין זה מנורת המקדש.

ובדיון ההוא (שם בלקו"ש חכ"ו) דן על השאלה שניתן (לצורך ההסברה) לכנותה: ארכולוגיה מול ההלכה. וברור שאין דבר זה צריך לפנינו ליהודי מאמין ושלם, שההלכה בלבד היא האמת היחידה והבלעדית, אך שם מבאר האדמו"ר נ"ע מהו ההסבר בדבר? הדיון שם הוא הסוגיא בשבת (ס"ג, ב) ובסוכה (ה, א ועוד) על חזות

8. אך ברור שאין כאן ענין לומר שההלכה היא כהרוב, כי כאמור לא בבעלי תורה מדובר כאן. וכן, כפשוטו, אין זה שייך גם למנהג ישראל תורה כרלעיל. אלא יש כאן נסיון להבין מאיפה הושפעו הציירים לצייר באופן מסויים, ואיה מקורם.

9. ועם זאת, למרות כל הטענות וההוכחות שהי' תקדימים למנורות עם קנים מעוגלים, מותר לשער בביטחון שצורת מנורה זו השפיעה רבות מאד על מדפיסים וצורפים למיניהם – בדיוק כמו שמתאר הר' יאקאב בנוגע הלוחות – שהרפיסו ויצרו בצורה שכזו, שהרי המטבע העתיקה והחריטה ברובע ההרודיוני היתה חסויה וספונה מעיני בני אדם, ואילו השער הי' ניצב בפומבי ובגלוי לעיני העמים ובעולם כמעט אלפיים שנה.

הציץ. החכמים סוברים: "וכתוב עליו ב' שיטין יוד ה"א מלמעלה וקדש למ"ד מלמטה וא"ר רבי אלעזר בר' יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת". וכתוב על כך המאירי בשבת שם: "זאע"פ שמגדולי החכמים העידו אני ראיתי ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת, לא הכחישו את הידוע אצלם אף בעדות ראיי". ולכאורה הכיצד? מכאן שאין לארכולוגיה שום משקל נגד ההלכה.

וההסבר בדבר. כל עוד שלא שמעו מן הכהן הלוּבש (וכן מן הכהן המדליק) מדוע הוא לובש מלבוש זה או משתמש עם כלי זה, ויודעים בבירור שזה נעשה כך לכתחילה על פי ההלכה, אין בחפץ דומם זה ומציאות זו שום ראייה להדוף את הקבלה ואת ההלכה, כי הרי יתכן, למשל, שציץ זה שברומי הוא ציץ אחד מני רבים שלמקרה מיוחד, שאין אתנו יודע למה, עשו אותו דוקא בשיטה אחת. וכך נכון הדבר במנורות הללו, מנין לנו שמנורות הללו (שנעשו לכאורה בשלהי ימי החשמונאים כדמשמע ברי"ה שאצטט להלן, שרק כשהעשירו עשאו של זהב), לא נעשו משום סיבות שונות ונסיבות משונות. והלא כך אכן אירע במציאות לגבי המנורה כשנכנסו החשמונאים להיכל כמבואר במגילת תענית (פ"ט) ובפסיקתא רבתי פ"ב, שהדליקו אז ב"שפודין של ברזל בידם וחיפום בעץ".

וכך תיאר הגמרא מאורע זה (ר"ה כ"ד, ב): "לא יעשה אדם מנורה של שבעה... ר' יוסי בר יהודה אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי, אמרו לו: משם ראייה? שפודין של ברזל היו וחיפום בבעץ, העשירו – עשאו של כסף, חזרו העשירו – עשאו של זהב." הרי שהי' שלבים וזמנים שהמנורה נעשית רק באופן של בדיעבד שבדיעבד¹⁰, ועל פי זה, נתאר לעצמנו, לשם המחשה, שמישהו הי' רואה מנורת המקדש כזו בידי היוונים¹¹ ועפ"י הי' מחליט על פי עדות ראייה, כיצד המנורה צריכה להיראות! מובן מאליו שלא הי' עיוות של ההלכה גדולה מזו!

יתר על כן, מעובדה זו עצמה במסכת ראש השנה ראייה לדברינו: שהרי רבי יוסי טען, מכיון שידע על מציאותו של מנורה בבעץ, לכן כך היא ההלכה שמותר בעץ¹²; אך החכמים הסבירו שראייה לבד אינה מספיקה כי בעצם המנורה ממתכת הי' והעץ הי' רק: מראות עין בלבד! ואם כן מכאן ראייה שאין כמותה שזקוקים לקבלה דוקא וראיית חפץ בלבד לא קובעת¹³.

10. וראה מנחות כ"ח בסוגיא שם, שמותר לעשות מנורה מכל סוגי מתכות אך לא מגרוטאות. (וברמב"ם הל' ביהב"ח פ"א הי"ח שכך הוא בכל הכלים השלחן והמזבח הקטורת ולא ברור מהסוגיא שם ומרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ג הי"ד התנאים אימתי מותר לשעותו מתכת ואימתי לא. ולכאורה הי' אפשר לומר שדין זהב במנורה אינו אלא מצד דין "התנאה לפניו במצות" מצד זה קלי ואנוהו. אך בלתי מסתבר, ונראה יותר (ולכאורה כך משמע שם פ"א הי"ט) שזה דין בעצם המנורה שמלכתחילה יש לעשותו זהב רק בליט ברירה, בדיעבד, אפשר לעשותו גם בשאר מתכות, ויש להאריך ולעייין בדבר.

11. ראה להלן הדיון על עדות יוסף בן גיריון בצורת המנורה.

12. כך הביא רבי יוסי להסתייע שכך היא ההלכה למעשה, אך דעת רבי יוסי מבוססת על לימוד הכתובים כמבואר במנחות שם.

13. ונראה ההסבר עפ"י הנ"ל, שקבלה מובנה שקיבלו את הענין בתוספות הסבר על המצב

כמו כן בנוגע לעניינו. הרי אפילו שנקבל אכן שמנורת הזהב שבמקדש בפועל עגולה היתה, הרי אין לנו האפשריות לדעת אם רוח חכמים נוחה הימנה⁴, אם זו אכן היתה "לכתחילה" ולא כ"בדיעבד". הרי יתכן שבשל מקרה בלבד – שאין כעת לדעת למה ומדוע – עשו מנורה זו או אחת מהמנורות שבעזרה⁵ בקנים עגולים; אך ללמוד ההלכה מכאן ולקבוע את זו כמנורה הקבועה והרווחת, בוודאי שמופרך הוא לחלוטין. ומשל למה הדבר דומה: אם נתעקש לצייר את הציץ דוקא בשיטה אחת⁶, שכן כך ראהו רבי אלעזר ברבי יוסי!

□□□□□

המיוחד של קיום מסויים, אך כשרואים בראייה בלבד בלי שום קבלה, הרי מנין לנו מה המקרה ומה היו העובדות שגרמו לדבר זה. ולמה הדבר דומה? שמישהו ירצה לכתוב ספר תורה בכתב העברי של מטבעות העתיקות כי זה כתב עברי. ראה סנהדרין כא, ב ומה שהאריך בזה התריש כרך כ"ט בקונטרס "כתב התורה ואותיותיה" ואכמ"ל.

14. כי הרי בתקופה ההיא תחת שלטון הורדוס הרי לא כל דבר ופרט נעשה מתוך התייעצות החכמים. ורק לאחר מעשה נשאלו החכמים אם זה כדבעי או לאו, ראה סוכה (נא, ב) בבבין הורדוס ש"בניה באבני שישא כוחלא ומרמרא... סבר למשעיין בדהבא אמרו ליה רבנן שבקיה. הרי שקודם בנה בלי התייעצות חכמים ואח"כ שאל (וראה בבא בתרא ג, ב שרק על עיקר הדבר ה' בגלל עצת בבא בן בטא). והרי מלכתחילה יש לטוח את כל הבנין בזהב כמבואר ברמב"ם (הל' ביהביח פ"א הי"א) "אם יכולין לטוח אותו כולו בזהב ולהגדיל במעשיו הרי זו מצוה", וא"כ למה לא עשהו מלכתחילה בזהב? וכן מדוע לא שינהו לזהב כי הרי זה מצוה מן המבחר? אך עם האמור ברור שמלכתחילה לא שאל את החכמים ולכן עשהו בסגנון רומאי ויוון בשיש ואבני חן, אך לאחר מעשה, בדיעבד, כששאל וראהו חכמים שיופי זה עולה על יפיו של זהב, הסכמיו להשאירו. אך במקדש השלישי שיבנה על טהרת הקודש בוודאי יבנהו לכתחילה בזהב. וראה "קדמוניות היהודים" (המקור לספר יוסיפין שאינו אלא כעין קיצור מספר זה) ליוסף בן גיריון ספר י"ז, שמתאר כיצד החכמים ניתצו הנשר הגדול שתלה הורדוס על שער המקדש ושהי' למורת רוחם של החכמים.

15. בלקו"ש כ"ו מביא האדמו"ר נ"ע את המבואר ביוסיפון (שצויין גם במאמרו של הרב יאקאב, ועיין בהמשך שנדון בזה) שהביאו לטיטוס שתי מנורות, שלכאורה משמע שהי' כמה מנורות במקדש (וראה שם שמצויין שאינם ממנורת שלמה שלא היו בבית שני) ולכאורה לא למטרת העבודה היו. ועיין גם בבראשית רבה (פס"ה כב) "בשעה שביקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחילה [שהם יודעים לחפש אחרי המטמוניות כמיש בת"כ פרשת בחוקתי פ"ד פ"ה – רד"ל] אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דירך נכנס והוציא מנורה של זהב". ומשמע שהוציא מנורה אחת ממטמוניות. וראה ב"תולדות מלחמת היהודים" ליוסף בן גריון (אף ספר זה מהווה המקור ליוסיפין) ספר ו' פ"ח (מהדורת שמהוני) שמספר: "ובימים ההם יצא אחד הכהנים אשר נשבע לו הקיסר להציל נפשו אם ימסור בידו חלק מכלי הקדש, והוציא אליו מקיר ההיכל שתי מנורות זהב כתבנית מנורות ההיכל...". הרי שהיו גנוזים מנורות בתוך הקיר כתבנית המנורה שבהיכל. ואגב לא הבנתי מהי הסתירה בין המסופר כאן לבין דברי חז"ל, שטיטוס נטל את כל כלי המקדש (אגב: בגמרא (גיטין נ"ב) איתא: נטל את הפרוכת... והביא כל כלים שבמקדש...") שהר' יאקאב מעיר עליו בפ"ג, והלא יתכן שאחרי שנתנו לו אסף את כולם בעצמו – ומה הסתירה? ועוד, הרי כאמור משמע כך גם במדרש שרצו שדוקא היהודים יבואו לו הכלים. ויתכן אף שניסו להחביא הכלים כדי שלא ימצאם. ובגמרא שם: "דאפילו מילי דמטמרן איגלייא להון". הרי שהסתירו דברים ממנו, וראה רש"י שם ואכמ"ל.

16. ולתדהמתי אכן קיימים ציורים כאלו, ראה חוברת "צפיה" (י"ל ע"י מכון המקדש) ה' בעמודי התמונות ע' ז' מ"תחריט עתיק" הציץ חרוט שם בשיטה אחת, ואיני יודע אם מידי יהודי יצאה תמונה זו או – להבדיל – מגוי. והנה הרמב"ם בהל' כלי המקדש פוסק "ופעמים כתבוהו שיטה אחת", דהיינו שבדיעבד זה כשר, כלשונו "ואם כתבו בשיטה אחת כשר", אך מלכתחילה יש לעשותו בשני שיטין. וראה לקו"ש שם בארוכה. ויש לציון על עוד עדות ראייה של רבי אלעזר ברבי יוסי ביומא נז,

מכאן, שלו יצויר שהמנורה שעל המטבע אכן משקפת את מנורת המקדש בזמן ההוא, והמנורה שנחרטה בקיר ברובע הורדיוני, אכן כמתכונת של בית המקדש היא (אף שתמוה ביותר כל הכדורים (הכפתורים) המוזרים המצוירים על כל הקנים שבתחריט ההוא, שאינם דומים כלל למנורת המקדש והיא פרי הדמיון בלבד), אין בכך ח"ו מאומה להכריע כלל את דברי ההלכה והקבלה האמיתית.

ד. עדות שבטלה מקצתה...

מכאן נעבור לצורת המנורה שבשער הנצחון. לכל לראש מביא הרב יאקאב ראיא מן הגמרא גיטין (נו,ב) שמזה שכתוב שם שהביא כל כלים שבמקדש, יש להוכיח שהביא גם המנורה אתו, אך אי משום הא לא איריא כי כלל בידינו בהלכה – שרובו ככולו, וממילא "כל" לאו דוקא. מכל מקום למעשה דבריו נכונים, כי כך מבואר להדיא באבות דרבי נתן (פמ"א, י"ב): "שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחים ברומי"¹⁷.

אך קביעותיו באשר נאמנות מנורת שער הנצחון של טיטוס תמוהות ביותר. לכל לראש הרי ברור וידוע לו, כפי שמאריך בכך בעצמו, שהגילוף מסולף מיסודו, שכן הבסיס אינו כלל כפי ההלכה בתבנית וצביון הבסיס, וכן שהרי מגולף עליו ציורי ע"ז, דרקונים וכיו"ב.

בכל זאת, למרות האמור, עדיין טוען הוא שמוכרח שהמנורה היא משקפת את מנורת המקדש, שכן מכיון ש"הוא [טיטוס נ.ג.] חרט על שער הנצחון ברומי ציור היהודים השבוים אשר נוטלים עמם את כלי המקדש וביניהם מנורה, הרי הסברא

א (וכ"ה במעילה י"ז, ב ועייש ברש"י) לגבי הפרוכת "אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים של פר ושעיר של יום הכיפורים, ועייש אם יש להוכיח מזה שההזיות הי' על הפרוכת או לאו. ועין שם בסוגיא ובירושלמי שם: אני ראיתיה ברומי מליאה טיפין של דם אמרתי אלו מן הדמים שהיו מזין עליה ביוה"כ. והירושלמי מסיק שאין להוכיח משם מאומה כי "אין צריך שיהא נוגע ואם נגע כשר". כלומר שיתכן שבמקרה נגע הדם, אך אין להוכיח מכאן שכך היא ההלכה. וכך נפסקה להלכה בתוס' (זבחים טו, א) ד"ה אלא. ברם עיין רמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ג ה"ה ובמל"מ שם שהרמב"ם לכאורה לא סובר כך, ועיין בהל' מעשה הקרבנות פ"ה הי"ב והגהות רעק"א שם, והענין דרוש בירור גדול. אך להעיר מגיטין נ"ה ב, (והרבה מקבילות) על טיטוס שינטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויצא". הרי יתכן שהדם הי' מן אירוע זה. ואולי דייק מן היטיפי דמים" שראה. אך ראה ויקרא רבה (כב, ג) "וגידד שתי פרוכת... ויצא חרבו מליאה דם. מאן דאמר מדם הקדשים (שבמזבח) ומאן דאמר מדם שליום הכיפורים". הרי שהדם שנבלע בתוך הפרוכת יצא ממנו. ואולי זה תלה במחלוקת אם הי' מזים על הפרוכת ממש או לפני הפרוכת. אך בבבלי גיטין משמע, שהדם הי' מצד נס. וראה שם תוס' ד"ה ונעשה. ויש להאריך בזה ואכ"מ.

17. ואדרבה מכאן משמע שרק חמשה כלים הללו הובאו לרומא, אך לא שאר הכלים. אם כן מוכרח שהלשון "כל הכלים" לאו דוקא. בכל אופן ברור שהמנורה כן הובאו רומא. ויש לציין לאבות דרבי נתן (נוס"ב מהד' שכטר) פ"ז "טיטוס... עשה כמין גנדפא ופרק בה את המנורות ולקט את כלי בית המקדש". ולפי נוסח זה אינו כותב "כל" כבגמרא. ועוד הוא מדבר על כמה מנורות! ראה לעיל בהערה 15 ולהלן בהערה 21. ומענין שלעיל הבאתי השתי עדיות של רבי אלעזר בן רבי יוסי שראה ברומי הציץ והפרוכת. אך בינתיים לא ראיתי עדיות על צורת המנורה ולמרות שיש מחלוקות בכך כמו בזבחים פ"ח ועוד! ואולי מכאן שבעיני רבי אבריי ריבוי המנורות לא מהימנות הענינו?

נותנת שצייר את מנורת המקדש – אשר היתה בידו. וכן כותב ש"ההשערה שהרומאים ציירו מנורה אחרת לגמרי או שציירו את מנורת המקדש שלא בדקדוק ובשינויים גסים עד כדי שינוי מוחלט של צורת הקנים, אינו מסתבר כלל, שהרי קשת טיטוס הוקמה לרגל מסע הנצחון, וכי איזה ניצחון מסומל בציור איזה מנורה סתם. עד כאן ציטוט מדבריו. (ההדגשה שלי נ.ג.)

רצונו לומר, שמכיון שכל מטרת השער היתה שבשעת מסע הנצחון כולם יעברו שער זה, כל השבויים והגולים למען להשפילם ולבוזתם, לכן מוכרחים הי' לדייק ככל האפשר בצורת המנורה בכדי שיראו במו עיניהם גודל חורבנם ומפלתם.

אך מלבד, שכפי שהוסבר לעיל בארוכה, אפילו אם אכן חיקה את מנורת המקדש, אין ההלכה מעורערת חס ושלום בגלל זה, ואנחנו בשם הקבלה והמסורה נלך, הרי ההנחה שהניח בבסיס דבריו תמוהה, כי מאיפה לקח ששער זה נחרט בידי טיטוס. או ששער זה נעשית לכבודו בצורה זו או אחרת. זאת ועוד. מנין לו ש"הוקמה לרגל מסע הנצחון¹⁸, דבר שלא ציין לכך שום מקור. ואדרבה ב"תולדות מלחמת היהודים" (ספר ז' פ"ה) מתאר את התהלוכה של מצעד הנצחון ואין שם זכר כלל על שער הנצחון שבו מגולף המנורה והשלחן¹⁹!

לאור האמור מסתבר, כפי שכך אכן קרה במציאות, ששער נצחון זה הוקם ברבות הימים (כבר אחרי מות טיטוס) למזכרת על מצעד האמור. ואכן זוהי משמעות המחזה שגולפה, ששבויים נשאו המנורה ושאר הכלים בשעת המצעד. שכן בשעת התהלוכה צעדו "גם קהל השבויים... בבגדי הרקמה... אשר כסו על הרזון אשר עלה בשרם מעצמת צרותיהם". אך שזאת הוקם למען מצעד הנצחון עצמו, הרי אין לכך שום יסוד במציאות! ושלכן מעולם לא הוקם השער רק בגלל השפלת היהודים אלא בכדי להאדיר ולפאר את נצחונו של טיטוס ורומי, כנהוג בכל העולם הנוכרי שמציבים אנדרטאות לזכר מלחמותיהם ונצחונותיהם.

ומכיון שכן, מנין ההכרח שמנורת המקדש או אפילו מנורה אחרת עמדה לפנייהם בשעה שפיסלו שער זה כמה זמן לאחרי המאורע? ויתכן איפוא מאד, שרק מתוך זכרון המאורע רב הרושם עשו תמונת המנורה והכלים האחרים הנישאת בתהלוכה, או שמא ניתנו להאמנים מנורה הדומה דמיון חיצוני בלבד למנורת המקדש כדי

18. לשונו של הריי בקטעים אלו שבפיג, מעורפלת וסותרת את עצמה. בכדי לחזק טיעונו כותב בתיאור מרטיט: "זהו [טיטוס] חרט... היהודים השבויים אשר נוטלים עמם את כלי המקדש...". ומלשונו משמע שהתמונה משקפת את נטילת הכלים מירושלים. אך כמה שורות לפני כן מביא את הגמרא בגיטין, ומדייק בקפדנות: שטיטוס "נטל את כל כלי המקדש בעצמו". אם כן, מהו נושא התמונה? איזה מאורע היא מנציחה? אך ברור כמו שאמרנו שהתמונה היא על המצעד בעצמו.

19. ואכן בספרי היסטוריה מציינים שהוקם השער אחרי מיתת טיטוס בידי אחיו (בשנת 81 למספרם) הרבה שנים אחרי החורבן ואחרי המצעד. ומטרת השער היתה בעיקר לפאר את נצחונותיו של טיטוס שמלחמתו ביהודים היווה חלק מכריע של נצחונותיו של אותו רשע ימיש. וממילא מובן שציור הכלים אינו אלא פרט קטן במכלול הרברים ולא הי' שום סיבה לדייק במנורה. אך עם זאת מכובן שזה אינו גורע במאומה מגודל השפלת עם ישראל שזה מבטא.

לחקותו. ומעתה ברור שלא התכוונו רק לתת הד וביטוי מהמאורע הכללי של המצעד: הנצחון (לרומיים) שכלל גם בדרך ממילא ההשפלה, (ליהודים). ולכן גם מובן שלא הקפידו כלל אלא על דברים כלליים ביותר שייחד את המנורה היהודית²⁰ כמו השבעה קנים ושהקנים יצאו משני צדדים בלבד ולא כפמוט. וממילא אין לדייק כלל בציוור זה.

לפי האמור אין צורך גם להשערה שמביא בשם חוקרים, שאין לה כל בסיס במקורות, שבדרך מירושלים לרומי דוקא הבסיס נשבר והרומאים תיקנהו ע"פ צורה משלהם. מלבד שבעצם הענין בלתי מובן: אם סוברים שחלק ממנה כבר אינה אמיתית וידיים זרים נגעו בה, מי ערב בעדינו מהו אותנטי ומהו מזוייף? מבחינת העדות היא עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה.

וכל דברינו לעיל זה רק להראות שכל סברותיו אינם מוצקות דיו וסתורות מתוכן, אך לדידי אכן אפשר אפילו לומר שחיקה אכן מעין מנורת המקדש שנישאה בתהלוכה, אך עם זאת נראה לי שהמנורה שנישאה בתהלוכה הנצחון הי' מנורה שלא התאימה להלכה²¹ שבידינו, וזאת על פי תיאורו של יוסף בן גריון ב"תולדות מלחמת היהודים" שם יואחרי כן עברו גם אניות רבות ואחריהן שלל המלחמה לאין קץ ומכל השלל נפלאו ביותר הכלים אשר לקחו בבית המקדש בירושלים: שלחן הזהב אשר הי' משקלו הרבה ככרים והמנורה גם היא זהב טהור ואמנם שונה היתה מלאכת המנורה הזאת מכל המנורות אשר בידינו כי מן הבסיס התרומם הגזע (העמוד הירך) התוך, וממנו נטשו ענפים דקים, אשר דמו בצורתם לקלשון שלש השנים²², בראש כל קנה מלמעלה נר נחשת. מספר הקנים היה שבעה לכבוד שבעת ימי השבוע אשר ליהודים. והרי הדבר הפלא ופלא, שהוא מתאר שהנר הי' עשוי מנחושת וכל המנורה מזהב! ולא מיבעי להשיטה במנחות (פח, ב) שכך היא ההלכה (רמב"ם ביהב"ח פ"ג

20. אך זה שהקנים עגולים הי', לא אפיין דוקא את המנורה היהודית, כך לכאורה גם נראו נברשות ומנורות רומיים ויווניות.

21. ויתכן להבינה על פי שאמרנו בפרק הקודם, שכנראה היו הרבה מנורות. (ויתכן שהצדוקים – בעלי ממון שהטמיעו אצלם התרבות היוונית – שלא האמינו בתושבע"פ, אך הי' בכל זאת נאמנים למקדש כסמל לאומי, לא הקפידו על הלאו של ילא תעשון אתי, כפי שנתפרש בידי חז"ל, ועשו, עבור קישוט הבית, מנורות דוגמת מנורת המקדש עם שינויים חיצוניים קישוטיים השאובים מהרומאיים, ואפילו עם מרכיבים אליליים ודרקונים וכיו"ב, או שעשו מנורות בכדי להתלמד (ראה ר"ה כד, ב) עבור הכהנים), והרומאים שהכינו המצעד לא ידעו בדיוק מהי מנורת ההלכה ומהי מנורה סתם.

22. והנה כל האמור בפנים מתבסס על ההנחה הפשטנית שהקלשון של פעם אכן הי' מעוגל כמו הקלשונים של היום. וכן שרצה להרגיש היאך נראו הקנים, אם באלכסון או מעוגלים. אך לאמיתו של דבר נראה שכל הסיבה שהביא לדוגמא את הקלשון הוא רק להוכיח שהמנורה היתה שונה מכל המנורות שידועים לקוראי ספרו - היוונים, שהרי בשפת יוונית עבור קהל יווני נכתב הספר, שאין להם שמץ של ידע בדת ובתרבות היהודים. ומכיון שכל מנורותיהם כפמוט רב צדדי היו לכן הוכרח לתאר עבורם במה נבדלה מנורה זו. אך לא דייק בכך אם עגולים היו או לאו. ויתירה מזו, כפי שאני מצרף כאן תמונה של קלשון עתיק יומין (ראה תמונה) רואים בעליל שהקלשונים של התקופה העתיקה, באלכסון יצאו. ואם כן ראייה מפורשת שהמנורה ההיא קניה היו באלכסון!!

ה"ו), שהנרות באים מן הככר (ובפרט לפי השיטה שהנרות קבועים במנורה, שכך פוסק הרמב"ם, שם ה"ו) שהיו הנרות זהב טהור, אלא גם לי המיד שלא מן הכר הי' מודה שהי' זהב טהור! וא"כ מנורה זו שלא אליבא דהילכתא היא!!

ד. שיטות ראשונים, מהן?

בעת נבוא לדון בדבריו אודות שיטות הראשונים הסבורים, כביכול, שהקנים עגולים היו. הוא מביא את דברי המעשה חושב המבאר שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שהקנים עגולים היו, ומסיק "והכי מסתברא, דבהכי הם דומים לגלגלי הרקיע הנושאים שבעה כוכבי לכת – שכנגדם הם בשבע נרות כדאיתא בברייתא דמסכת מדות". ומסביר הר' יאקאב דבאמת דמיון זה דקנים על הגלגלים אינו ענין לדיוק ברמב"ם, ודמיון זה נמצא הרבה בדברי הראשונים וכגון ברבינו בחיי בספר תולדות יצחק... ובספר עקדת יצחק... – ואינו מציין למקורות.

אך לא הבנתי. הלא רעיון זה מבואר כבר במדרשים וראשונים, וכי הם כיהודה ועוד לקרא? הלא המעשה חושב עצמו מציין שכך הוא "בברייתא דמס' מדות", ואכן כ"ה שם מ"ו: "שבעה נרותיה כנגד שבעה כוכבים המשמשים את העולם ואלו הן שצ"מ חנכ"ל". ובילקוט (ריש בהעלותך) הלשון: "למה שבעה נרות? כנגד שבעה כוכבי לכת חנכ"ל שצ"ם". אז מדוע מביא מראשונים?

ואם תאמר שחידושו של המעשה חושב הוא, שהוא מבחין בין הגלגלים – הקנים, שהם הנושאים את "כוכבי הלכת" – הנרות, הרי דבר שכזה אינו מבואר בראשונים. ברבינו בחיי (שמות כ"ה לא) כתוב במפורש לאחר שמביא במדרש שבעת הנרות דומות לשבעה כוכבים: "והנר האמצעי כנגד גלגל חמה שהוא תדיר באורה והוא אמצעי לשבעה כוכבי לכת ועל דרך שצ"ם חנכ"ל". הרי שגלגל וכוכב לכת היינו הך אצלו!²³ ועוד והוא העיקר: הריהו כותב באופן חד משמעי שם בהמשך ש"ששה הקנים יוצאים מצדיה כנגד ששה קצוות של עולם"²⁴. הרי שהוא מבחין בעליל בין הנרות לבין הקנים! ומה הקשר בינו לבין המעשה חושב?

ומה ששואל, שלא מובן אצלו כיצד הנרות דומים לכוכבים, ולכן מוכרח כהמעשה חושב דוקא – שהקנים עגולים הי' – תמוה ביותר. הלא פשוט שהנרות,

23. והנה עיין במפרש לרמב"ם בהל יסודי התורה (פיג היא) "התשעה [גלגלים] שזכר [הרמב"ם] אותם [בפנים ההלכה] הם שבעה כוכבי לכת וגלגל המזלות והתשיעי שהוא מקיף את הכל". וראה לשון המאירי בהקדמת בית הבחירה לענין אחר: "רומז בו על תכונת הגלגלים ר"ל שבעת כוכבי לכת. היינו שבדרך כלל לא חילקו המפרשים בין הגלגל להכוכבי לכת. אך במציאות הם אכן שני מושגים. הכוכבי לכת הם הפלנטות עצמם, ואילו הגלגלים הם האיזורים שבהם הכוכבי לכת מסתובבים ומקיפים. ובברייתא דמזלות הי' מכנה אותם כ"מעון" של הכוכבי לכת. ראה רמב"ם הל' קידוה"ח פ"ב. אך כאמור בפנים כל הראשונים והמפרשים אינם מבחינים ברמזיהם בין שני המושגים הללו כפי שהבחין בכך המעשה חושב.

24. יתירה מזו, מזה שמשווה הקנים לקצוות, נראה שלא היו עגולים. כי קצוות יש רק במרובע וביושר, אך לא בדבר עגול כידוע מספרי קבלה ומחקר בזה. וא"כ סבור להסיק מכך, שרעתו של רבינו בחיי היא שהקנים אלכסוניים היו!

שהם הכלי שהשמן נתון בתוכו (ראה רש"י תרומה (כה, ל"ז) ד'ה גרותיה שבת כב, ב ד"ה גרות ועוד). – עגולים היו, ומהי אם כן השאלה – הלא הכוכבי לכת עגולים הם. ואפילו שאר הכוכבים גם עגולים הם?²⁵ ועוד הרי הראשונים כותבים שהגרות ככוכבים וגלגלים, ו"קנים" – מאן דכר שמייה?! ועוד, כבר הקשה האדמו"ר נ"ע (בלקו"ש חכ"א בהערה 40) תמייה עצומה על סברת המעשה חושב, כי לדבריו נצטרך לומר, שהקנה האמצעי אף עגול הי'?! אך אם הדמיון בין הגלגלים למנורה הוא רק בגרות, מובן מאד, שכל הגרות אכן עגולים הי'. נמצינו למדים, שאין להוכיח כלל על עוד ראשונים הסוברים כמו המע"ח.

וכאן הוא מוצא רמזים בשיטת הבכור שור (שמות כ"ה ל"ד) והחזקוני שסבורים הם שהקנים עגולים היו, מזה שהם מבארים בטעם הגביעים, שהם היו בכדי לקבל את השמן שנשפך. ועל כך כותב: "בשלמא אם הקנים היו עולין בעיגול ולמעלה כבר הי' זקופים נמצא שהגביעים שהיו בחלק העליון היו עומדים ביושר ויוכלו לקבל את השמן" אך אם באלכסון היו כיצד נשפך לשם השמן. ומובן שזוהי טענה קלושה, כי הלא טבע השמן שהוא נדבק על הקנים ונוזל לתוך הגביעים. יתר על כך, בבכור שור (וכן הוא בחזקוני) שם מסיים שכשהגביעים שעל הקנים מתמלאים הם יורדים: "אל הרביעי שבירך המנורה". ותינח שהקנים הם באלכסון, הם נשפכים ומגיעים אל הירך, אך אם הם עגולים – למה אין הם נשפכים על הרצפה? (וכן אכן נסיתי בפועל במנורה עגולה, וראיתי שהכל נשפך על הרצפה!) ואם כן יש להסיק מזה ההיפוך: שדוקא סובר הבכור שהקנים היו באלכסון!

אך לאמיתו של דבר לא מכללא איתמר אלא מפורש הוא, שהרי כותב הבכור שור שם באותו קטע בתחילתו "וכל הקנים היו שוים במדה אחת ועשויים כמין ענפי האילן. קנה גוף המנורה גבוה מכולם שנים בצדו נמוכים ממנה מעט כפי האלכסון...". הרי בעליל באופן נחרץ ומפורש יוצא ששיטתו שהקנים באלכסון היו!!! (ואין לי שום הסבר אחר בדבריו רק שהכוונה על משיכת הקנים מקני האמצעי), ואינני יודע כיצד הכותב התעלם מכך?

הרי לאור האמור ברור בלי שום פקפוק, שאין לנו, בינתיים, שום שיטת הראשונים הסבורה שהקנים עגולים היו, ולהיפוך: מצאנו דיעה נוספת הסובר שהקנים באלכסון הי'.

ה. דעת הרמב"ם.

דבריו של הר' יאקאב על ציור הרמב"ם בפירוש המשניות גם תמוהים הם. הוא מעלה שתי נקודות. א] שהציור שבמשנה אינו מדויק כלל; ו] שהוא רק כדי להקל יותר לצייר ביושר. 2) אינו נוגע להלכה כי ברור שגם שכשהקנים עגולים המנורה כשרה. 3) בעצמו כותב (בפיה"מ מנחות פ"ג) 'אצייר לך עתה בצורה זו הגביעים

25. אך האמת עד לעצמה, שההשוואה של הראשונים והאחרונים לכוכבי לכת והגלגלים (שלדעתם היינו הך) הוא מצד שמאירים, וזאת לענין פשוט להמעין בדבריהם.

תבנית משולש... כל זה כדי להקל על הציור כיון שאין המטרה בציור זה שתדע ממנו תבנית הגביע בדקדוק... וכללותה היאך היתה". ב] מפרש דברי בנו של הרמב"ם רבינו אברהם בפירושו עה"ת (פר' תרומה בפסוקי המנורה) שכותב "הקנים נמשכים כמו ענפים נמשכים מגופה של המנורה לצד ראשה ביושר כמו שצייר אותה אבא מרי ז"ל לא בעיגול כמו שצייר אותה זולתו, שכוונתו לשלול שיטת הראב"ע והספרי זוטא שהקנים היו כחצי עטרה, אך לא שסובר כשיטת רש"י.

אך בלי לקבוע מהי הכוונה בדברי רבינו אברהם, הרי רואים בעליל מזה עצמו שרבינו אברהם מדייק מהציור והקנים שאמנם בנו רבינו אברהם סובר שניתן וניתן לדייק מהציור כיצד נראו הקנים. ואם כן הרי כל השאלות הראשונות מאליו בטלות ומבוטלות. (שכן 1) ברור שאם קשה לצייר קנים בעיגול, הרי שבעתיים קשה לצייר מנורה כחצי עטרה, ובכל זאת דייק רבי אברהם (לפי הבנת הר' יאקאב בדבריו) שהקנים לא ה' כחצי גורן! 2) כשם שהקנים אם היו באלכסון או בעיגול אינם נוגעים להלכה ובכל מקרה כשרה, כך גם אם הם כחצי גורן אינם פוסלים, מכיון שאין לכך שום לימוד הפוסלו, וכן ענין כזה הרמב"ם ה' מביאו בוודאי ולא להסתמך על ציור בלבד, ובכל זאת מדייק רבינו אברהם מהציור כיצד ה' נראים! 3) הרי הרמב"ם כותב להדיא שאינו מדייק רק בתבנית הגביע והפרחים והכפתורים, אך הציור בכלל בוודאי מדויק כלשונו "וכללותה היאך היתה" (מהר' קאפח).

יתר על כך ישנם ציורים עתיקים מאוד ששרדו מהציור של ה' בית הבחירה פרק ג' ששם גם צייר הרמב"ם המנורה כמו שמביא רבינו אברהם שם ובהלכות בית הבחירה מן החיבור ופירוש משנת מנחות לאבא מרי תמצא שאר צורת המנורה בשלימות. וכ"ה במהדורת פרנקל שכתבו "וכך היא צורתה". ושם לא כתב הרמב"ם להסתייג מן הצורה כמו בפירוש המשניות שלו. והטעם? כי בוודאי כספר רשמי ומדויק אכן דייק הרמב"ם שם לצייר המנורה בדיוק האופייני לרבינו הגדול הרמב"ם בספרו יד החזקה. ואכן בציור (ראה ציור ב) שעל הכת"י כתוב: הגהתי ספר זה מספר אשר כתוב עליו בכתב יד רבינו משה המחבר ש"צ²⁶ וכך כתוב עליו בכתב ידו הוגה מספרי וכתב משה בו מיימון זצ"ל וכתב נתן הלוי בן מרדכי תנצב"ה" – נראה אכן דיוק גדול בצורת הגביעים והכפתורים! ושם, ובשאר כת"י, הקנים באלכסון.

ולעצם ביאורו שכוונת רבי אברהם לשלול מדעת הראב"ע והספרי זוטא, יש להעיר שכדעת הראב"ע היא גם דעת הרס"ג כפי שנדפס לאחרונה מכת"י. ובכן תמוה ביותר המעיין בספרו של רבי אברהם רואה שמביא בדרך כלל את הרס"ג והראב"ע בשמם, וכיצד מכנסם ב"זולתו". וכן לא ידוע שהם ציירו איזשהו ציור? וה' צריך לומר "ולא כדעת זולתו" וכן האם יתכן שמבטל את דברי הספרי זוטא במלת "זולתו" – אתמהה! אך בוודאי כוונתו לציורים הנפוצים של סתם "עמך" וכיו"ב.

לפיכך כל פירוש המעקם את קני הרמב"ם מישרותם אין להם יסוד, ואין לנו אלא שדברי הרמב"ם מורה הנבוכים שבכל הדורות ברורים ובהירים וישרים הם בלי שום צל של ספק.

26. ר"ת: "שמרהו צורו". דהיינו שבחיי הרמב"ם נכתב ונעתק!

רש"י מה הוא אומר?

מכיון שביארנו מעל כל ספק, שכך סובר הרמב"ם וכן היא גם שיטת הבכור שור. וכן שמלבד הדעת היחדאית של המעשה חושב אין שום ראשון הסובר כמוהו, הרי נשוב ונאמר שכל מסקנתו, שרש"י היא דעת יחדאית היא מופרכת לגמרי. והרי לפנינו דעת רש"י בבירור שסובר כך, וכן הרמב"ם הסובר כך, אז כלום נשוב ונצייר כפי ציירים עמי הארצים? והאם נלך שבי אחרי גרוטאות הארכולוגיה וגילופי רומא?

ומה שניסה לדחוק ולאנוס את רש"י ולעקם את משמעותו הפשוטה, הרי מלבד עדותו של הרב יאקאב עצמו על הדוחק העצום, הרי כעת הוכח כמיותר, כי רבינו הגדול רש"י הוציא את הדבר מפשוטו של מקרא שכך היא צורת המנורה, וכאמור דעתו כדעת רבינו הרמב"ם²⁷ והבכור שור.

ולו יצוייר שנמצא ראשון או גאון הסובר בהדיא כך²⁸, הרי כל מלמדי תינוקות מלמדים הכל בגילים הצעירים לפי שיטת רש"י על התורה, והכיצד ללמד דברי רש"י בציורים הנוגדים שיטתו?! מה ההגיון? ומהי התבונה? ולמה שלא ללכת אחרי רש"י רבן של ישראל, ובפרט שגם הרמב"ם בספרו היד החזקה סובר כמוהו!

מסקנה וסיכום.

נמצא שלפי דרכינו הוכחנו שכל השאלות ששאל והיסודות שבנה הרב יאקאב אין להם כל יסוד, ולמען הבהירות אסכם:

הנקודה היסודית שהיא כמעט בבחינת עמוד הדת בימינו אלה²⁹: שכל מה שהביא מציורים וחפירות ארכולוגיות הרי ח"ו להסתמך על חפצים או מסמכים מארכולוגיה שאין לדעת מדת מהימנתם ומשמעם.

אפילו שנסתמך על תחריטים עתיקי יומין, הראינו לדעת שיש אכן ציורים עתיקים שהמנורה היא בת קנים ישרים.

27. והנה כ"ק אדמור"ר נ"ע מסביר שבפשוטו של הדברים מלת קן מובנה קן ישר. ואולי זהו יסודו של רש"י. ונראה שהרמב"ם פותח בה' ביהב"ח פ"ג ה"א: "המנורה צורתה מפורשת בתורה". ומעולם תמהתי מהי המשמעות של המלים הללו? איזו הלכה משמיענו הרמב"ם בזה? ועוד הלא כמה פרטים כגון גובה המנורה וכיו"ב מבואר רק אצל חז"ל ואינו מפורש במקרא? אך נראה שמדובר על כללות צורתה, כגון ציור הקנים (באלכסון) ומבנה המנורה, שג' קנים מצד אחד וג' קנים מצד שני. ונראה כי המקור שקני המנורה באלכסון הוא כאמור בשיטת רש"י, ממלת קנים. ונראה שכך הוא ההלכה של המנורה, שגדר ציור המנורה אנו יודעים מהמקרא ולא מאיזה תמונה חיצונית או אפילו ממדרש חז"ל, אלא מפורשת צורתה בתורה. ויש להאריך בגדר הדבר ואכ"מ.

28. ובררו שאין אני שולל כלל אפשריות כזו, אך בינתיים לא מצאתי כך להדיא בשום ראשון. ואפילו שנמצא, בוודאי שלהלכה אנו נוקטים ברש"י והרמב"ם.

29. ולולא דמסתפינא הייתי אומר שבעצם שכל הסיבה שכ"ק האדמור"ר נ"ע הדגיש וביקש שיעשו המנורות כהרמב"ם ורש"י, היא רק להוציא מלבם של המסתמכים ומתפעלים יתר על המדה מרסיסי חרס עתיקי יומין ותחריטים ילדותיים פרמטיביים או מגילות תמהוניים של החפירות, כאילו שהם תורת אמת שאין להרהר אחריהם.

אין שום ראייה והגיון שיש צל של מהימנות במנורת טיטוס. ובניגוד להנחתו שזה נעשה כאילו מיד בידי טיטוס למצעד הנצחון, הוכחתי שאין לכך כל בסיס אמת. ומכיון שנשמט הבסיס נפל הבנין.

דבריו שקיימים עוד ראשונים, הוכח כקביעה שאין לה שום ראייה. ה'מעשה חושב' ושאר המפרשים (הרבינו בחיי, האברבנאל ועוד) שהביא בענין הגלגלים, אין לזה שום שייכות. ולא רק זה אלא אף זה, התגלה שהבכור שור, שאיכשהו ניסה לדייק ממנו שסובר שהקנים עגולים היו, אומר במפורש ההיפוך: שאלכסונים היו!

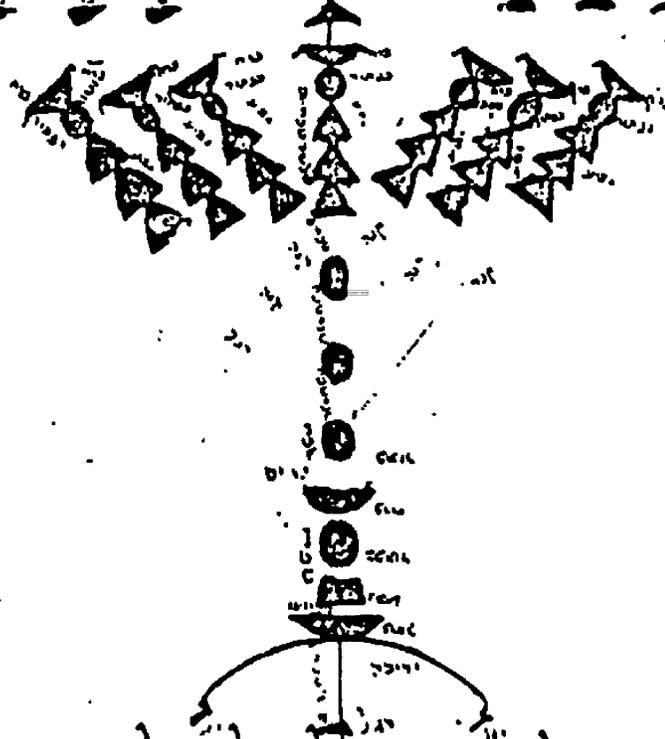
ערעורו על מדת דייקנותו של ציור הרמב"ם בנוגע הקנים הוכח שאין בזה ערעור כלשהו, כי בנו של הרמב"ם מסתמך על כך ללא סייג, וכן שבפירוש המשניות רק מציין שלא דק על דיוק צורות הגביעים והכפתורים, אך על הקנים לא הזכיר. וכן טענתו שהרמב"ם לא דייק בכך בגלל שאין זה פוסל את המנורה, אינה נכונה, כי הלא גם בפרטים מסוג כזה מדייק בנו בציור. ועוד. בציור שבספר היד אין שום הסתייגות, ומכאן ששם הכל מדויק ומכוון.

פירושו בדברי רבינו אברהם תמוה מאד שמתייחס לדברי הספרי זוטא והרס"ג והראב"ע בלשון של זלזול "כמו שצייר זולתו"? וכן לא ידוע על ציור כל שהו שיצא מידיהם.

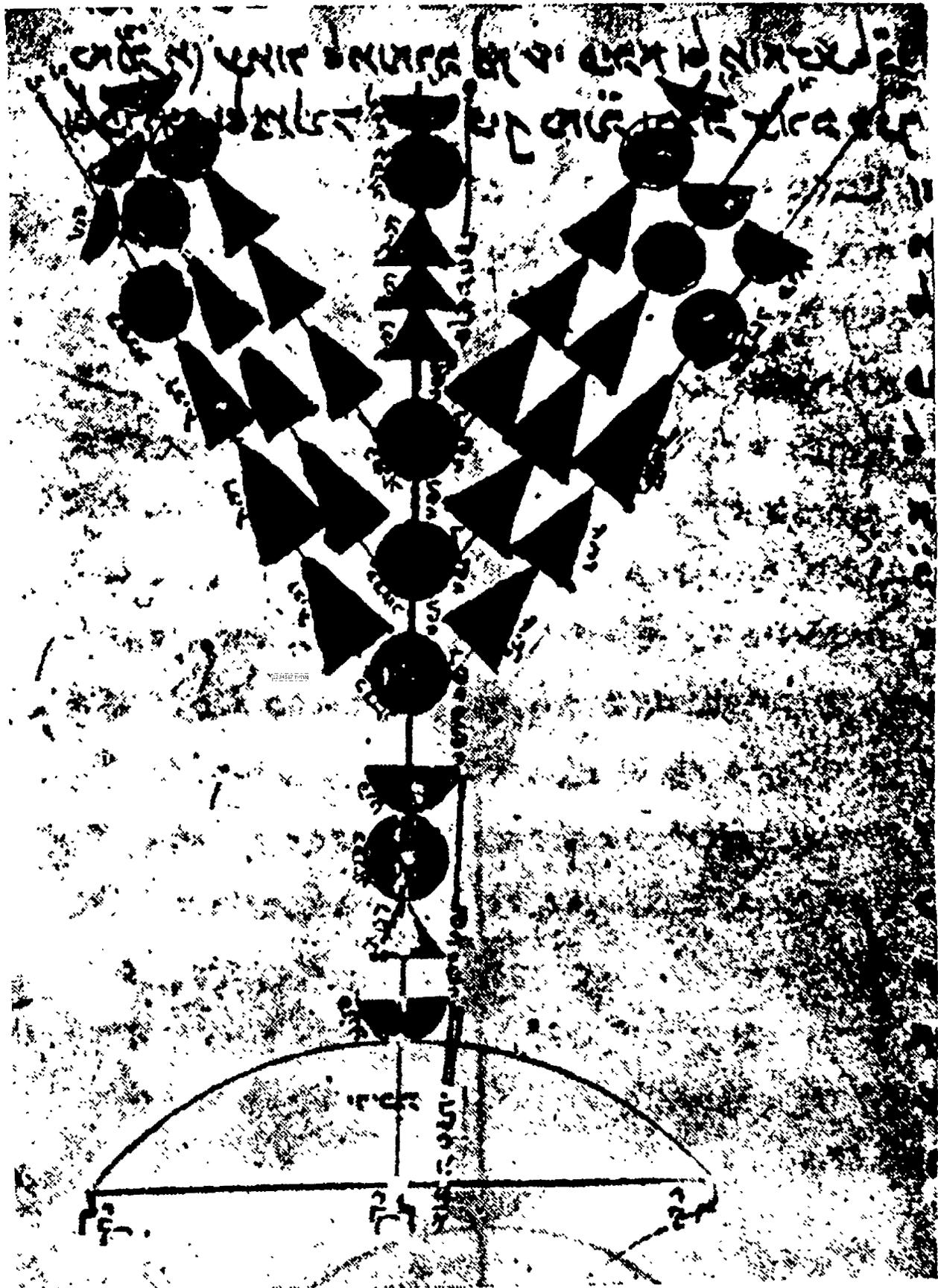

שלש קלשין (מלכיש)

וטפח כפתור ושטקנים ירשמון סממנו אחד הן ואחד הילך
ונמטסן ועלן כנגד גובה המנורה וטפח גם חלק נשתיור וטפח
שלשה טפחים שבהן שלשה גשמים כפטר ופרח וזו היא עזרתה

האבן היתה לפי המנורה נבדלה שלשה מעלת טעלה כהן עומד
מטוב את הנרות ומניח עליה פני שמנה ולקחוה ומחזקו רכיד
ציור ב

צילום ציור המנורה שבגוף כתב יד קודש הרמב"ם